

El Centre d'Interpretació de les Barraques del Delta de l'Ebre

M. Carme Queralt

afarnos@montsia.altanet.org

Museu del Montsià

El juny de 2005 es va inaugurar a Sant Jaume d'Enveja (Montsià) el Centre d'Interpretació de les barraques del delta de l'Ebre, una iniciativa de l'Ajuntament de Sant Jaume d'Enveja, que ha realitzat amb la col·laboració del Museu Comarcal del Montsià, del qual el Centre n'és una secció monogràfica, i del Parc Natural del Delta de l'Ebre. El principal objectiu ha sigut valorar, conservar i difondre este aspecte del patrimoni històric i etnològic de Sant Jaume d'Enveja (i per extensió del Delta i de les Terres de l'Ebre), tot donant un nou relleu als aspectes identitaris de la població relacionats amb la colonització humana del delta de l'Ebre.

Les barraques eren construccions humils, senzilles, resistents i funcionals, que guardaven un gran equilibri ambiental i paisatgístic amb l'entorn natural del delta perquè era on s'aconseguien les matèries bàsiques per a construir-les: brossa, canya, fang i fusta. Estan documentades des de l'edat mitjana i van tenir la seua màxima expansió entre finals del

segle XIX i els inicis del segle XX, coincidint amb l'extensió del cultiu de l'arròs. Als anys 1960, les millors condicions de vida de la gent, els nous mitjans de transport (cotxe, furgoneta i motocicleta van substituir cames, carro i bicicleta) i els nous materials de construcció (ciment, tovot, uralita) van propiciar el seu abandó. Durant la dècada de 1980, però, les barraques tradicionals (especialment les habitades pels pagesos de l'arròs) van esdevindre un dels símbols del

delta. Als anys 1990 va revifar la seva construcció per a nous usos: casa de pagès, centre d'informació, sala d'exposició, segona residència, restaurant...

Antigament, es destinaven a usos molt diversos: comuna, corral, estable, magatzem, soplug, taverna... però sobretot han sigut l'habitatge, temporal o permanent, de pescadors d'aigua dolça i d'aigua salada, caçadors, guardes, pagesos i jornalers dedicats al cultiu de l'arròs; pastors, peons, peons saliners, pràctics, soldats, torrers dels fars... Les barraques habitatge eren de caràcter gremial, aixecades pels grans propietaris per a hostatjar els seus treballadors o bé bastides a nivell familiar. S'agrupaven en poblats enmig de les grans finques, es trobaven molt disseminades o anaven conformant els nuclis urbans, situats prop del riu o a la vora dels lligallos, els camins ramaders.

Es tracta, així, d'un ampli conjunt de construccions tradicionals que respon a una tipologia pròpia, molt simple: planta rectangular, esquelet de fusta i coberta vegetal a doble vessant. Se'n distingeixen només dos variants: la dels pagesos, la coberta vegetal de la qual descansa sobre petites parets verticals, i la dels pescadors, la coberta de la qual descansa directament a terra. En cada indret del món, este tipus *primitiu* de construccions vegetals tenen alguna característica que les fa úniques; en el cas de la barraca del delta de l'Ebre, és la presència de puntals amb els caps forcats, que són els que sostenen el pes de la coberta, i del solibert, una mena de cobertís que deixava oberta la part del davant d'algunes barraques familiars.

Les barraques dels pescadors del delta eren construïdes pels propis pescadors, orientades cara a mar i amb la popa a mestral. Eren resistents, però solien ser habitatges temporals: s'utilitzava durant la setmana, la quinzena o el temps que durés la pesquera, i després s'abandonava. Per norma general, feien cinc o sis metres de llargària per tres o quatre d'amplària; la seva planta era rectangular, amb un únic espai interior. L'esquelet es podia armar en un sol dia i no disposaven de més obertura que la porta. La seua distribució geogràfica, pròxima a les zones de pesca -que s'exercia a la mar i també des de terra, al riu i a les basses, segons documents, mapes i cartes marines dels segles XIII, XIV, XVIII, XIX i XX- va sofrir poques variacions en els darrers tres segles, només degudes als canvis morfològics del delta. Tenim constància documental des del segle XIII de l'anomenat Poblats de les Barraques de la Gola, un important enclavament marítim i fluvial permanent que els pescadors de Tortosa tenien a la desembocadura de l'Ebre, que van habitar fins ben entrat el segle XX.

Al segle XVII al Delta de l'Ebre es conreava blat i ordi, els únics cultius existents abans de la construcció dels canals de rec. Aquests canals (inaugurats, el Canal de la Dreta, el 1860, i el de l'Esquerra el 1912) van possibilitar la gran extensió de la colonització agrícola amb el cultiu de l'arròs. Les barraques (ara bastides pels pagesos o per professionals), van ser també l'habitatge, permanent o temporal, dels colonitzadors agrícoles del delta. Estes solien fer uns vuit metres de llargària per tres o quatre d'amplària. La planta era rectangular i la distribució interna tenia dos espais consecutius: la cuina i els dormitoris, situats en una dependència única (que també podia fer de rebost) amb diferents llits, o dividida en petits

espais sense res. En les barraques més pobres, o que no s'hi vivia tot l'any, la distribució interna també podia incloure la quadra i el corral. En una estança s'hi estaven els animals i hi dormien els nois, mentre que en una altra es trobava la llar i hi dormien els pares i les noies. El cavall o l'egua ocupava el millor lloc de la barraca, perquè eren difícilment substituïbles en cas de pèrdua. El sòl era sempre de terra aspriva, dura i sense mescla. Es cuinava a terra sobre el foguerill (un senzill trespeus), i el fum sortia lliurement a través de la coberta vegetal. L'única obertura era la porta, fos lateral o frontal, de fusta o bé de roba. En cas d'existir, només hi havia una finestra molt menuda, sense ventilació, que a penes deixava entrar la llum. El mobiliari i el parament de la llar eren sempre pobres: una taula, algunes cadires, llits amb màrfegues o *matalaps*, caixes per a la roba, lleixes, culleres de fusta, plats, cassoles, tupins, un porró, diverses gerres (on emmagatzemar aigua i conservar carn) i ribells (per a fer sabó i fer la bugada). A l'entorn de la barraca, generalment envoltada de flors, s'hi feia la vida a l'estiu. Hi solia haver un forn, un foguerill d'obra (el *rameret*) o de ferro, un rafal i un safareig de fusta. A vegades, també s'aixecaven altres barraques que eren magatzem (que podia fer de rebost), quadra o corral. A més a més, podia existir una comuna o una barraca cebera (on es tenien les cebes).

Al delta vivien sobretot de la terra i de la cria d'animals, però també per pura subsistència pescaven (anguiles, moixarres, sabogues, llobarros, tenques), caçaven (aus aquàtiques, granotes, talps o *taus*) i recol·lectaven (caragols, marisc, crustacis, bolets). Així, eren freqüents els agrupaments de barraques a les grans finques d'arròs, on vivien famílies senceres que anaven desermant canyars, senllars i salobrars per cultivar arròs; i també les barraques disseminades, aixecades de forma aïllada, en finques pròpies o arrendades, enmig dels arrossars, a la vora dels camins o prop del riu, dels canals i de les sèquies. Aïllades o no, tenien uns trets propis que les feia diferents de les dels pescadors i de les barraques magatzem: la coberta amb dos aiguavessos descansava, com ja hem dit, sobre parets verticals; les parets laterals podien o no cobrir-se de brossa, però les parets frontal i la posterior sempre s'arrebossaven amb fang mesclat amb palla i després s'emblanquinaven. A més a més, moltes tenien solibert, una mena de cobertís que hi havia al davant de moltes barraques, on es feia la vida quan feia bon temps.

Article publicat l'octubre de 2005.